

ETIKA - II.

NORMATÍV ETIKAI ELMÉLETEK - I.

☼ Normatív etikai elméletek:

☼ “Hogyan KELL élnem?”

☼ “Mit KELL tennem?”

✻ Két fő csoport:

✻ deontológiai etikák (kötelességetikák)

✻ teleológiai etikák (konzekvencialisták,
következményetikák)

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

- ☼ deon: kötelesség

- ☼ “Teljesítsd kötelességeidet, tartsd be az erkölcsi szabályokat, akkor is, ha úgy tűnik, hogy megszegésük jobb következményekkel járna, mint betartásuk.”

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

- ✿ A cselekedet erkölcsi helyessége attól függ, tiszteletben tartja-e az erkölcsi szabályokat, függetlenül a következményektől.
- ✿ szabályok: általában tiltások, pontosan megfogalmazott tiltások (Ne ölj! Ne lopj! Ne hazudj! stb.)
- ✿ abszolút szabályok (kategorikus, feltétlen)

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

- ☼ Kategorikusak, feltétlenek, abszolútak. Pl:
- ☼ Ha egy gyilkos keresi a nálam bújkáló barátomat, és megkérdi, ott van-e, vagy hogy hol bújkál az illető, nem hazudhatok, akkor sem, ha ezzel megmenteném a barátom életét, hiszen akkor megszegném a “Ne hazudj” általános érvényű szabályát.

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

- ✻ A szabályokat nem szabad megszegni, bármekkora jó is lenne létrehozható megszegésükkel, vagy bármely rossz lenne megakadályozható általuk.

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

☼ “Fiat Iustitia, Pereat Mundus!”

☼ (Legyen igazságosság, s vesszen a világ!)

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

☼ Dosztojevskij:

Ha az egész világ békéjének,
nyugalmának, s minden ember végső
boldogságának eléréséhez szükséges és
elegendő lenne egyetlen kisgyerek
megkínzása,
Ezt a kisgyermeket akkor sem szabadna
megkínózni!

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

☼ Elutasítják a következő elvet:

☼ minden emberi érdek pártatlan
figyelembevételére a legfőbb erkölcsi
köteleesség (utilitarista elv)

A DEONTOLÓGIAI RENDSZEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

- ✻ Egy terrorista bombát rejtett el egy repülőgépen.
- ✻ A reptéren elfogják, a repülőgép azonban már úton van, a bomba néhány percen belül robban.
- ✻ Leszállni már nem lehet, hatástalanítani is nyilván csak akkor, ha tudják, hol van...
- ✻ (A terrorista persze nem mondja meg)
- ✻ (még visszatérünk)

UTILITARISTA ELMÉLET:

- ✻ Helyes tett az, amely az adott szituációban a legtöbb embernek a legtöbb jót teszi.
- ✻ Minden más alternatíva helytelen.
- ✻ (A deontikus tágabb:
ami nem kifejezetten tiltott, az megengedett.
Az utilitarista csak egy esetet enged meg,
alternatíva nincs...)

DEON, UTIL

- ✿ A deontológiai tiltások abszolútak: vannak olyan helyzetek, amikor nem lehet úgy cselekedni, hogy egyetlen szabályt se szegjünk meg
- ✿ utilitarista: bármely erkölcsi dilemmának csak EGYETLEN megoldása van.

DURVA UTILITARISTA PÉLDA

- ✿ Egy turista egy dél-amerikai (stb) városban jár, s megpillant tíz indiánt (stb), kiket a katonák falhoz állítottak, s ki akarnak végezni.
- ✿ Az indiánokat nem ítélte el bíróság, a katonaság csak megfélemlíteni akar.
- ✿ A parancsnok, látva a turista borzadását, felajánlja néki:
- ✿ ha ő saját kezűleg lelövi az egyik indiánt, a másik kilencet szabadon engedi.
- ✿ a turista körülnéz, s azt olvassa ki a körülötte álló tömeg szeméből, hogy kérlelik, fogadja el az ajánlatot.

☼ deontikus: bármit is tesz, vét a “Ne ölj!”
parancsa ellen.

A KETTŐS HATÁS ELVE

- ✻ Aquinói Tamás
- ✻ különbséget kell tenni egy tett szándékolt következményei,
- ✻ s előre látott, de nem akart, nem kívánt “mellékhatása” között.

A KETTŐS HATÁS ELVE

- ✻ így egy rosszat közvetlen, direkt módon, szándékosan létrehozni tilos,
- ✻ de ha ugyanaz a rossz a szándékos tett nem szándékolt, de előre látott mellékhatása,
- ✻ az erkölcsileg elfogadható

A KETTŐS HATÁS ELVE

☼ pl.

☼ A katolikus teológia szerint az öngyilkosság elfogadhatatlan.

☼ öngyilkosság-e, ha

☼ egy katona a lövészárokban a fel nem robbant gránátra veti magát (így megmentve társait).

A KETTŐS HATÁS ELVE

- ✻ 1: ha azzal a céllal ugrik, hogy meghaljon:
öngyilkosság
- ✻ 2: ha a többiek megmentése a cél:

A KETTŐS HATÁS ELVE

✻ Igazságos háborúban egy város bombázása...

A KETTŐS HATÁS ELVE

✻ Igazságos háborúban egy város bombázása...

A KETTŐS HATÁS

☼ A cselekedet a következő feltételek fennállása esetén lesz elfogadható, morálisan helyes

1. Maga a tett morálisan jó, de legalábbis közömbös
2. a cselekvő -- szándéka szerint -- csak a tett jó következményét akarja megvalósítani, a rosszat nem (az nem szándékolt)
3. A tett jó következménye nem a rossz következmény eredményeképpen jön létre, annak csak nem szándékolt, bár előre látott következménye.
4. A létrehozott jó nagyobb, mint a létrehozott rossz. (az arányosság elve)

PÉLDÁK (KETTŐS HATÁS)

- ☼ méheltávolítás-koponyamegfúrás

- ☼ abortus-e

- ☼ a terhes asszonynak méhrákja van

- ☼ csak a méh (és a magzat) eltávolításával gyógyítható

- ☼ VS

- ☼ szülőcsatornába szorult újszülött koponyájának megfúrása

PÉLDÁK (KETTŐS HATÁS)

- ☼ morfinos fájdalomcsillapítás vs aktív eutanázia

- ☼ a katolikus etikában nem megengedett

- ☼ kérésre az aktív eutanázia

- ☼ adható-e a terminális betegnek morfin fájdalomcsillapításra, még ha tudott is, hogy sietteti halálát?

A KETTŐS HATÁS -- KRITIKÁK

1. Maga a tett morálisan jó, de legalábbis közömbös
 1. Az abszolút erkölcsi törvény elleni érvek
szökött rabszolga, üldözött zsidók
hollétéről *hazudni*
2. a cselekvő -- szándéka szerint -- csak a tett jó következményét akarja megvalósítani, a rosszat nem (az nem szándékolt)
 1. a *szándék* fogalma jelentése
3. A tett jó következménye nem a rossz következmény eredményeképpen jön létre, annak csak nem szándékolt, bár előre látott következménye.
 1. hererák és kasztráció, sterilitás
4. A létrehozott jó nagyobb, mint a létrehozott rossz. (az arányosság elve)
 1. itt meg egyszerű utilitarista elvvé válik

A DEONTOLÓGIAI ELMÉLETEKKEL SZEMBEN MEGFOGALMAZOTT KRITIKÁK

- ✻ 1. az abszolútizmus, mint probléma
- ✻ 2. nem magyarázzák, hogy miért épp azokat az elveket fogadják el, amelyeket

ROSS KVÁZI- DEONTOLÓGIAI ELMÉLETE

- ✻ W.D. Ross

- ✻ gyengíti az abszolutizmust

- ✻ kétféle kötelesség:

- ✻ prima facie (első látásra elfogadható)

- ✻ aktuális kötelességek

ROSS KVÁZI- DEONTOLÓGIAI ELMÉLETE

- ✿ prima facie (első látásra elfogadható)
 - ✿ morális szabályok
 - ✿ Ne árts!
 - ✿ Tégy másoknak jót!
 - ✿ Légy igazságos!
 - ✿ Ígéreteited tartsd be!
 - ✿ Másoknak okozott kárért kárpótold őket!
 - ✿ Mások szívességét viszonzd! (hála)
 - ✿ Tedd jobbá önmagad! (öntök élet esítés)

ROSS KVÁZI- DEONTOLÓGIAI ELMÉLETE

- ✻ aktuális kötelességek
 - ✻ amit az adott helyzetben ténylegesen tenni kell
 - ✻ (figyelembe véve az adott helyzetre vonatkozó összes prima facie kötelességet)
 - ✻ egy megszegése még nem feltétlenül rossz, de a rossznak egy eleme

ROSS KVÁZI- DEONTOLÓGIAI ELMÉLETE

☼ találkozó

☼ autóbaleset

☼ két p.f. ütközik (1.Tégy jót! 2 Tartsd be ígéreteidet!)

☼ olyanok, mint fizikában az erők

ROSS KVÁZI- DEONTOLÓGIAI ELMÉLETE

- ✻ (megmagyarázza, hogyan lehet, hogy egy morális szabály érvényes, s mégsem abszolút. azaz kötelező erejű, s adott helyzetben mégis meszeghető.)

A
KONZEKVENCIONALISTA
(TELEOLÓGIAI)
ELMÉLETEK

A KONZEKVENCIONALISTA ELMÉLETEK

☼ konzekvencia: következmény

☼ telosz: cél

☼ következményetika

A KONZEKVENCIONALISTA ELMÉLETEK

- ☼ egy tett erkölcsi értékét a tett
következményeként létrejött (nem erkölcsi) jó
(boldogság, tudás, etc) mennyiségén mérik le.

A KONZEKVENCIONALISTA ELMÉLETEK

- ☼ mindig az a helyes tett, amely maximalizálja a jó:rossz arányt

A KONZEKVENCIONALISTA ELMÉLETEK

☼ két részük:

☼ 1) értékelmélet: mi a jó, mi a rossz

☼ 2) a helyes cselekvést leíró elmélet

A KONZEKVENCIONALISTA ELMÉLETEK

- ✱ amiben különbözhetnek:
 - ✱ 1) értékelmélet: mi a jó, mi a rossz
 - ✱ gyönyör vs fájdalom
 - ✱ boldogság vs szenvedés
 - ✱ etc
 - ✱ 2) kinek a számára kell a jó:rossz arányt maximalizálni?
 - ✱ a cselekvő egyén (etikai egoisták)
 - ✱ az összes ember (utilitaristák)
 - ✱ az univerzum összes lénye (utilitaristák)

A KÖVETKEZMÉNYETIKAI ÉRTÉKELMÉLET

- ✱ Instrumentális érték

- ✱ nem önmagában jó, hanem más érték elérésének eszközeként

- ✱ pénz, védőoltás, etc

- ✱ Önérték

- ✱ ami önmagában és önmagáért jó

- ✱ ezt vizsgálják, hogy mi ez,

- ✱ s próbálják maximalizálni

Bentham

Mill

AZ UTILITARIZMUS

- ✻ mindig úgy kell cselekedni, hogy a legtöbb embernek a legtöbb jót tegyük
- ✻ hedonista, eudaimonista, preferencia-, érdek- stb utilitarizmus
- ✻ melyik maximalizálását (vagy az antiérték minimalizálását) tekinti legfőbb erkölcsi parancsnak

TETT- ÉS SZABÁLY- UTILITARIZMUS

- ✱ tett-utilitarizmus: az erkölcsi szabály kevésbé, a tett következménye számít

(példa: “a szóbeli végrendelet”)

(Nagel ellenpéldája a balesettel...)

(“a sheriff és a lincselő tömeg”)

- ✱ negatív felelősség (hagy végbemenni, elmulaszt megakadályozni)

TETT-UTILITARIZMUS

- ✻ 1. valaki egy terminális állapotban levő beteget annak kérésére titokban megöl, úgy, hogy nem fedezik fel, hogy nem természetes halállal halt meg
- ✻ 2. ugyanez az eset, úgy, hogy felfedezik
 - ✻ (tett utilitarista: mivel börtönbe került, szenvedett)

SZABÁLY- UTILITARIZMUS

- ☼ tetteinket a szabályoknak, szabályainkat pedig a hasznosságnak kell irányítania
- ☼ szigorú szabálykövetés, nem a az utólagosan maximalizált haszon számítás

UTILITARIZMUS

✻ az utilitarizmus teljesíthetetlen, emberfelettit kíván?

✻ (különbségtétel a tett helyessége és a tett megdicsérésének helyessége között...)

NORMATÍV ETIKAI ELMÉLETEK -- II.

TERMÉSZETJOGI ELMÉLETEK
A KANTI ETIKA
SZERZŐDÉSELMÉLETEK
ERÉNYETIKÁK
AZ EMBERI JOGOK NYELVE

A TERMÉSZETJOGI ETIKAI ELMÉLETEK

A TERMÉSZETI TÖRVÉNYRE HIVATKOZÓ ETIKAI ELMÉLETEK

✻ “Élj összhangban az emberi természettel...”

☼ Sztoikusok

☼ Aristoteles

☼ Aquinói Tamás

- ✻ Mi az emberi természet lényege?
- ✻ Ésszerűség?
- ✻ Hajlamok?
- ✻ Honnan a kulturális-erkölcsfelfogásbéli sokszínűség?
 - ✻ (csak felszíni...?)

✻ a fordított érvelés:

✻ bizonyos viselkedési formák azért helytelenek, mert “természetellenesek”

✻ (fogamzásgátlás, maszturbáció, homoszexualitás, stb)

✻ (zongorázás, szemüvegviselés, csókolózás)

A KANTI ETIKA

☼ kategorikus imperatívusz

☼ “cselekedj úgy, mintha cselekedeted
maximájának akaratod révén általános
természettörvénnyé kellne válnia”

☼ univerzalizálhatósági teszt

Az erkölcsi elv(ek) a cselekedetek megítélését szolgálják – az összes cselekedetét. Ezért minden morális alanyra, aki jót vagy rosszat tud cselekedni, érvényesnek kell lennie. Más szóval, nem lehet erkölcsi elv olyan cselekvési elv, amely nem általánosítható

Univerzális törvény formula:

Csak olyan elvek (normák) alapján cselekedj, amelyeket egyúttal általános törvénynek is kívánhatsz!

Magában való cél formula:

Magadat és embertársaidat soha ne kezeld más célok eszközeként, hanem mindig csak önmagukban vett célokként!

Pl.: Aki hamis ígéretet tesz valami előnyért, annak a cselekedete a „Szegd meg adott szavad, ha előnyöd származik belőle!” normát követi. (A cselekedet akkor is ezt a normát követi, ha ő nem *azért* szegi meg a szavát, mert követni akarja ezt a normát, hanem csak pénzhez akar jutni.) Ez a norma nem általánosítható. Ha mindenki így tenne, nem lenne bizalom és ígéret, és így *nem is lehetne megszegni*. Tehát a norma erkölcsileg rossz, és helytelen e norma szerint cselekedni!

Nem azért rossz a hazug ígéretetés, mert rossz
következményei vannak, hanem azért, mert nem *lehet*
általános törvénné tenni.

ARANYSZABÁLY

Hasonló általános kiválasztási szabály a bibliai aranyszabály:
Cselekedj másokkal úgy, ahogy kívánnád, hogy adott helyzetben mások cselekedjenek veled!

Míg a kategorikus imperatívusz csak arra ad útmutatást, hogy mit nem szabad, hogy kiszűrjük a nem általánosítható elveket, addig az aranyszabály abban is segít, hogy mit kell tenni.

A cselekedet hétköznapi helyzetekben történő megítéléséhez, morális konfliktus eldöntéséhez az alábbi kérdések adódnak:

Mi lenne, ha hasonló helyzetekben mindenki így tennie?

Elvileg lehetséges, hogy mindenki így tegyen?

E cselekedet mögött álló norma lehetne általános törvény?

Szeretném, ha mások hasonló helyzetben ezt tennék velem?

Mit szeretnék, mit tegyenek mások hasonló helyzetben velem?

Az érintettek hozzájárulnak tervem megvalósításhoz, szándékos aktív résztvevők benne, vagy csak passzív eszközök? (Minden érintettre vonatkozik a kérdés, nem csak a közvetlen résztvevőkre.)

A HELYTELEN CSELEKEDET

A rossz cselekedet kantiánus szempontból a **kivételen** alapul. Csak én (csak most) cselekedhetek úgy, ahogy mások nem, használhatok másokat eszközként, ahogy mások (engem) nem.

Miért is? Pl. Mert szükségem van a pénzre. Ez tényleg alap a morális kivételezésre? Másnak nincs?

Mi alapozhatná meg, indokolhatná a kivételezést?

☼ társadalmi szerződéselméletek

A szerződéselmélet kiinduló feltevése: Nincsen **tőlünk független, objektív** értéke a cselekedeteknek, nincsenek **természetes** köteleességek. Hiába keresünk ilyen értékeléseket, nem találunk ilyeneket. Csak az egyének szubjektív preferenciái és értékelései vannak, és ezek állnak össze közösségi értékeléssé, azaz erkölccsé. (Figyelem, Kant, vagy a hagyományos keresztény etika tagadja ezt!)

Nincs objektíve, önmagában semmi rossz abban, ha az egyik erőszakkal elvesz valamit a másiktól. Az egyiknek rossz ez, a másiknak pedig jó. A közösség miért a sértett értékelése szerint értékel?

AZ ERKÖLCS -- KONVENCIO

Az erkölcs, a normák és az értékek közmegegyezésen, konvenciókon alapulnak.

Nincs lopásban objektíve semmi rossz, a konvenciók teszik azzá.

Azért fogadjuk el, és tartatjuk be a jogok és kötelességek rendszerét, mert így valamennyien jobban járunk. Kevesebb erőfeszítést kell tennünk tulajdonunk, életünk stb. védelmére és stabil együttműködést tudunk kialakítani egymással.

A konvenciók **nem** szerződések, de olyasféle alku folyamatok keresztül jönnek létre, mintha egy társadalmi szerződés eredményei lennének.

A konvenció nem jelent teljes közmegegyezést!

A közmegegyezés társas egyeztetés, alku során alakul ki. Mindenki szeretné a saját érdekeit maximálisan érvényesíteni, és ha nincsenek objektív értékek, akkor olyan közmegegyezés születik, ami **az alkuban résztvevők erőviszonyait tükrözi.**

Ugyanis az erkölcs -- a szerződéselmélet szerint -- csak azért van, mert így mindenki jobban jár. A gyenge pedig kevésbé tud hozzájárulni az együttműködéshez, és azt is el tudja venni tőle az erős, anélkül, hogy megtorlástól kellene tartania, ezért az erős nem érdekelt olyan konvencióban, ami csak a gyengét segíti. Csak olyat fog betartani, ami neki is jó.

Miért segítik mégis az erkölcsök általában a gyengéket?
Miért ésszerű alku ez az erőseknek?

Mert az erő sem objektív, történetileg, a társas viszonyokkal, a technikával változik. Nem lehet tudni ki lesz erős (a tudatlanság fátyla), ezért a biztonságra törekvő erős belemegy az alkuba.

Mert a gyengék többen vannak.

Pl. a nem fizető fővállalkozó. Pl. az alulvállalás.

JÓ ÉS ROSSZ CSELEKEDET

Jó cselekedet, ami megfelel a konvencionális normáknak, rossz, ami nem.

A konvenciók pl. kötelességeket tartalmaznak, amelyek lehetnek valamely kötelesség-etika által meghatározott kötelességek. (Így alapozza meg a szerződéselmélet az adott kötelesség-etika által felsorolt kötelességeket.)

(De a konvenciók vonatkozhatnak a jogok megoszlásra, vagy az igazságosság értelmezésére is.)

A cselekedet hétköznapi helyzetekben történő megítéléséhez, morális konfliktusok eldöntéséhez a szerződéselméletből az alábbi kérdések adódnak:

Kialakulhatna-e közmegegyezés az adott cselekedet alapjául szolgáló norma körül?

Mit szólna a közösség a cselekedetemhez, ha nyilvánosságra kerülne (TV, sajtó, internet)? Elfogadható lenne a közösség számára? Megdicsérnének?

Mit szólnának a kollégák, mit szólna a szakma az eljárásomhoz, ha megtudnák? Elfogadható lenne számukra? Megdicsérnének?

A SZERZŐDÉSELMÉLET KRITIKÁJA

1. Ha az erőviszonyok történetesen úgy alakulnak, akkor a gyengék kiirtása is lehet erkölcsös az elmélet szerint. A konvenciók lehetnek erkölcstelenek.
- 1b. Maguk a konvenciók nem kritizálhatók erkölcsi alapon.
2. Ellentmond erkölcsi intuíciónknak: Az elmélet szerint az erkölcs a kölcsönösen előnyös -- és az erőviszonyoknak megfelelő -- kooperációhoz szükséges kötöttségek rendszere. Az intuíciónk szerint azonban az erkölcsnek kellene az erőviszonyokat és a kooperációt szabályoznia, és nem fordítva. Ez persze csak akkor ellenérv, ha megmondjuk, hogy ez hogyan lehetséges. Hogy jó lenne, ha így lenne, az csak jámbor óhaj.

- Az egyes etikai elméletek általában nem csak azt mondják meg, mi a helyes cselekedet, hogyan kell helyesen cselekedni (eddig erről beszéltünk), hanem arról is mondanak valamit, **mért kell** az adott szituációban a **jót** és **nem a rosszat** cselekedni.
 1. Mert csak így cselekedhetünk ésszerűen, az ész alapján belátható, hogy csak így lehetünk konzisztensek. (Kant)
 2. Mert a jó magában foglalja, hogy preferálnunk kell a rosszal szemben. A jó pontosan azt jelenti, hogy jobb, mint a rossz.
 3. Mert kötelességünk (kötelesség-etikák), és valami (lelkiismeretünk) vagy valaki (Isten, közösség, Mérnöki Kamara) a kötelességünk teljesítésére készítet.
 4. Mert „megállapodtunk”, ez szükséges a kölcsönösen előnyös és kiszámítható együttműködéshez, és így mindenki jobban jár. (szerződéselmélet)
 5. Mert összességében jó következményeket eredményez. (utilitarianizmus)
 6. Mert így tudunk teljes életet élni. (erényetika)

- A tanult etikai elméletek az alábbi mércék megadásával segítik az erkölcsi döntéseket és a cselekedeteket megítélését:
- Értékek
- Metaszabályok a cselekvés alapjául szolgáló szabály (norma) kiválasztására:
 - Kant I: Olyan elv alapján cselekedj, ami általánosítható!
 - Kant II: Olyan elv alapján cselekedj, ami a másikat racionális cselekvőnek tekinti!
 - Aranyszabály: Olyan elv alapján cselekedj, amit szeretnél, hogy veled szemben alkalmazzanak hasonló helyzetben!
 - Szerződéselmélet: Olyan elv alapján cselekedj, amiről konszenzus születhetne!
- Kötelességek (Általános és szakmai kötelességek)
- A következmények, a hasznosság számbavétele
- Az erényekhez való viszony figyelembevétel